

Vugova in tolminska riba faronika

*Le z repom bom mahnila,
ves svet bo pogubljen,
na hrbet se zvrnila,
ves rod bo pogubljen ...*

Literarni zgodovinar je ob novem Vugovem romanu *Na rožnatem hrbtu faronike* poln sebi lastnih skušnjav: strašno ga ima, da bi podlegel primerjavam s starim pisateljevim znancem, rojakom in občudovancem Ivanom Pregljem, njegovim romanom *Plebanus Joannes* (osemdeset let bo prihodnje leto, odkar je bil dan v javnost; tudi štirideset, kar je njegov stvarnik odšel iz življenja; in sedemdeset bo na naš kulturni praznik znamenitega leta 2000 Saša Vuga naštel svojih let); ima ga, da bi razčlenjeval tako imenovano medbesedilnost, sporočilno interakcijo obeh romanov – Pregljevega in Vugovega, saj Vuga niti najmanj ne skriva svojih vezi z mostarskim prednikom in njegov literarni svet tudi ne bližnjosti s Potrebuježevim; oba sta snovno in zgodbeno potopljena v nenavaden čas izpred vekov, samo kakšno stoletje je med njima razlika, ampak kaj je to spričo počasnosti takratnega časa! Neke vrste citatnost se pri Vugi začne kar v naslovu – riba faronika je Pregljevemu plebanu znamenje najmračnejše skrivnostnosti stvarstva, usode, ki se v oceanih časa lahko sleherni hip obrne, strese vesoljni svet s svojega hrpta in ga pahne v nesrečo; tolminski potresi naznanjajo takšne njene namere.

In tako naprej, pri Preglju in pri Vugi; njun človek je boleče zakrčen v primežu strašnih nagonov, ki mu jih je namenil Stvarnik in so v nasprotju z božjimi nauki; do vrha poln je strahu in banalnosti, utvar in božjastnih, ritualiziranih zadreg, pobožnosti in grešnosti, v njem vre kri, bojuje se z njo, pada na kolena in vzdiguje roke in misli k nebu, vse v isti tren (Pregelj); žre in se pari z božjim imenom na ustih, ubija, prešuštvuje, seje na vse strani oholost in samopašnost, ki sta vendarle greha vseh grehov, krši vseh deset božjih zapovedi hkrati in zraven zida visok zvonik v božjo čast in slavo (Vuga). V zadnjem poglavju Vugovega romana je potem Pregelj skoraj izrecno omenjen: z nekdanjim mostarskim župnikom Jožetom Fabjanom, ki je bil Pregljev krušni oče in dobrotnik, pisatelja brez njega bržkone niti ne bi bilo; poglavje govori o Fabjanovi nesrečni soškofrontni smrti 1916. leta, domala v istem zvoniku, ki ga je tri stoletja poprej po Vugovi pripovedni volji zidala šesterica ali sedmerica nenavadnih gradbenih menihov (pripoved je s tem za zaključek dodatno in diskretno, pa dovolj opazno sopsvečena obema imenitnima Mostarjema – Preglju in Fabjanu; osprednje posvetilo je jasno in nedvoumno, kakor piše takoj za

naslovom – *Ljudmili*). – Takšne so torej skušnjave literarnega zgodovinarja, Vuga ga sam s svojo pripovedjo vabi vanje. Majhne niso, toda naj se brez okolišenja in filozofiranja zapiše, da je tekst predober za izčrpanja v takšno smer.

Seveda je treba tudi takoj dodati, da ni lahek za branje; samoposebno poniknjenje vanj domala odpade; s slehernim stavkom je treba znova vstopati v njegov mimetični svet, pogosto s trudom – toda enako pogosto z užitkom. Oksimoronski in aforistični slog (*zvezde gledajo nikamor dol, oblaki so bili beli kot umiti nič*), ki povrh nad vse rad ostaja zunaj uvajene sintakse, begljivo sinhronistično zajemanje hkratnih podrobnosti na različnih drobnih lokacijah, sinestetična zaznavanja stanj (*šel je gledat duh po vampih*) in podobna jezikovna logika »skrbijo« za to, da ni mogoče preskočiti prav nobenega stavka – ker se potem zgubi zgodbena in inscenacijska nit –, toda avtor menda ob vsem svojem popolnoma posebnem slogovnem mojstrstvu ne posluša rad takšnih zapažanj, lepe amfore da tudi niso vse; sam jezik da tudi ni nič.

Prav. Torej drugače. – Roman je sestavljen iz 14 poglavij s pripovedovanjem zgodnjega sedemnajstega stoletja in tistikratnih Tolmincev ter iz 15. razdelka, ki je pripoved iz prve svetovne vojne, o kupčku nesrečnih usod tristo let pozneje. Prvih štirinajst se zdi kljub neusmiljeni grotesknosti kakor štirinajst postaj križevega pota, kalvarija nekega ljudstveca: treba jim je seveda gledati pod kožo – navzven so pač en sam karneval, komična ubožnost, defile norosti in mračnjaštva, smešnega napuha, drobnih zvijač, ki jim ni človeško življenje nič, požrešnosti, napihnjenega prestiza –, pod kožo pa se zelo jasno vidi in sluti brezupna ničevost in kratkovidnost ali kar slepota tega netopirjenja. Mogoče naključje, mogoče dogovor med pisateljem in odličnima tehničnima opremljevalcema knjige (Jure Jančič, Peter Miklič): skoraj vsa poglavja štejejo v natisu po 14 formalnih strani; in za njimi kot privesek k rožnemu vencu *slava Očetu in ...* petnajsto, enako odmerjeno. Navodilo za branje oziroma razumevanje? Mogoče. Vsa nora kalvarija zgodovine, vse nepregledno dolgotrajno opotekanje pod karnevalsko grenkim in težkim križem, vsi plazovi kratkovidnih videnj se na koncu izidejo v vojno vseh vojn – na pragu našega časa, ko riba faronika – mračno skrivnostna in neusmiljena usoda – še enkrat gorjupo zamahne z repom, pregrne svet z milijonom mrtvih, z bedo in bolečino. Ve se, njena skrivnost je ves smisel, vse drugo je »klepet«.

Toda naj gremo od začetka proti koncu: vsakršni stolpi so prastara parabola človeškega bližanja bogu, takšnemu ali drugačnemu, skritemu v neumljivih prostorjih nad nami. So podoba *smisla* ali vsaj slutnje smisla; prehajanja iz magmatskega prastanja, *apejrona*, v erotični red; od babilonskega stolpa v klinopisni civilizaciji naprej. Freudovci radi pritaknejo, da so podoba »moškega repa« v pokončni drži, in so torej oboje: poskus vzpona k božjemu (*kamnita helebarda naših prošenj, vzdignjena v Boga*) in podoba nagonске objestnosti obenem. Na baročno-srednjeveško Tolminsko ali bržkone kar na soški Most (Sveto Lucijo) ga pride zidat šest menihov pod vodstvom slepega opata, razumniskega vodje (malo je mož mafiozen s svojimi črnimi očali, malo karikatura,

ko mu iz ust letijo visoke besede daljnosežnih misli, iz zadnjice pa preštevlni vetrovi neprestanega »odzračevanja«. Okrog njihove gradnje se nabira slikovita ogrlica – z Vugovo besedo ničvredni *klepet* – človeškega gomazenja, predvsem grehov in groženj, nasilja in pogoltnosti. Vse skupaj je blatno in smradno, zrak je breg od zadaha po pomijah in vsakršnih odpadkih, po ostankih hrane, po slabi prebavi, po potu; na mestu, kjer je po navadi v sonetnem vencu tako imenovani vrh (saj ima tudi sonetni venec 14 sonetov z magistralom), to je natančno sredi, ulovijo Tolminci in prišleki (po pripravi, ki jo predstavlja nekakšen vesoljni potop dolgotrajnega in nasilnega deževja) velikansko ribo; ta je kajpada simbolni predmet, je pa tudi iz mesa, s katerim se obnažrejo in onesnažijo svet še dodatno: nekako z vso bedno ornamenturo použijejo svojo usodo. Vmes ta in oni streže potrebam mesa, zelo veliko poželenja je v vseh, tudi v domačem župniku Leibnu (»Telesnemu«); kamnar si odvrtno odbije prst, rano pa mu »zacvrčijo« z razbeljenim železom; mostninarju vežejo skupaj preklano glavo, ki pa se noče sprijeti, da ga potem groteskno prismojeno pokopljejo; v čedadskem »ljubeznišču« (prelep neologističen naziv za kurbišče ali javno hišo, ki povrh blasfemično deluje pod naslovom *Deo gratias*) pa se *teleškajo* (spet lepša beseda kot dejavnost) z lotrami, pokriti in skriti s plahtami visokih, celo božjih besed; na Kozlovem robu nad Tolminom žro in zraven do samoobešenja mučijo krivega preroka Matajurca; se potikajo med tropi podgan, ki so nepoudarjena in neizrecna prilika njihovega položaja in pomembnosti; se dolžijo čarovništva in kakšni ženski napovedujejo sežiganje, še posebno, če ne poprime za njihovo pohotnost. In tako naprej – v težkem, inertnem, počasnem, skoraj nepremakljivem času. Vanj pravzaprav prinašajo znamenja nečesa več samo ptice, vetrovi in deževja z gora, včasih kakšna zvezda in sonce v različnih barvnih podobah; človek je zamaščen v samozadostnosti. »Klepetava« ničevost.

Iz česa takega ne more nastati nič boljšega od kataklizme, ki se v obliki prve svetovne vojne zbira in pripravlja stoletja poprej. Odštevalni *menetekel* se je dosti dolgo pisal po zidovju tolminske usode, potem se čas izteče in otroci otrok tolminskih staršev, z njimi pa tudi vsi, ki so po kakršnih koli opravkih tam, postanejo čez noč smeti v turbulentnih viharjih ponorele usode. To je strašna igra, v kateri ne moreš nič: samo ob »pravem« času je treba biti na »pravem« mestu, kamor prižvižga in prihrumi šrapnelska smrt, in te ni več. Tako se je pripetilo Jožetu Fabjanu (ali pa, v spomin se mi rine, soimenjaku Simona Gregorčiča, torej tudi Simonu Gregorčiču, prav tako dušnemu pastirju, ki se mu je od hudega najprej zmračil razum, potem pa je padel poln zvestobe svojim ljudem, od katerih ni zbežal niti v najhujšem). Hazard na hrbtu ribe faronike; človek z vsemi svojimi utvarami je hipoma nekaj manj kot nič: vse je odvisno od tega, kam se bo usodna riba, na kateri plovemo skozi življenje, obrnila, v katero stran se bo otresla.

Recimo da bi taka lahko bila bežna skica tistega, čemur v žargonu rečemo »sporočilo« in smisel pisanja, pač tistega, kar je hotel avtor povedati. – To, kar sproti narekuje skoraj osuplo priznanje, je do podrobnosti obvladana snov, in

to z vseh plati: predmetne (recimo mode ali oblačenja sploh), »tehnološke« (zidanja in podobnega), noetične (mišljenjski obrazci), ljudskokulturne (verovanja, vraže na drobno in na debelo), zgodovinske in seveda ob vseh nadaljnjih tudi – jezikovne. Zdi se, da je v romanu našel najbližji snovni ekvivalent svojemu značilnemu slogu; malce gongorističnemu, kakor mu je že kdo kdaj previdno oponesel. Podobno kot v *Erazmu Predjamskem* – barok v snovi, barok v izrazu, prepričljivo sprijeto v kompaktno celoto. Malo je od daleč k takemu zamahu pripomoglo tudi svoječasno Pregljevo ukvarjanje z barokom, pri čemer pa ostaja Vugova notranja forma popolnoma drugačna: Pregelj je scela patetičen v iskanju in formuliranju »čistega greha«, v postavljanju mostu med tukajšnjostjo in onstranstvom, med imanenco in transcendenco, telesnostjo in moralnostjo, Vuga pa se vso dolgo pot skozi svoj roman zgroženo zabava (tako se za grotesko spodobi) nad sprenevedavo ničevostjo človeštva, kot kvintesenco pa v zadnjem, časovno ločenem in negrotesknem poglavju izreče nekakšen vdan strah spričo nemoči, nerazumljivosti in naključnosti življenja; nad potoglavim, ovcastim opotekanjem, na kakršno smo z rojstvom poslani.

Ob vsej baročni avtentiki pa pušča v tekstu številna znamenja opozorila, da je barok zanj samo možnost slikovitosti, da so sicer vprašanja, ki jih bralcu z njim ponuja, tako rekoč trajna; da se s prvo svetovno vojno tolminska reč ni zaključila, da se je samo izčrpala in izčistila, začasno razbremenila, »odzračila« kot učeni opat v romanu, in da se je še isti trenutek začela na novo siriti; mogoče bo trajala nova stoletja napuha in učene kratkovidnosti, da se bo zgodljala in zbrala za novo katastrofo; in tudi ne gre samo za Tolminsko, za človeštvo gre (*zvoni vsem*). Saj ima Zweiger kot *titularni mestni kancler za nejasnosti* številno sorodstvo v vseh časih; in če je nomen omen, jih ima tudi sodni hlapec Wolucher, in vsi, s katerih imeni se pripovedovalec pošali, ko jih zapiše po nemško (Otschar, Mataiurtz, Hans Magnus Matschek); simpatično fundamentalističnih prerokov, kakršen je Matajurc, pa tudi v nobenem času ne primanjkuje. Tisto z nemško zapisanimi Slovenci premore seveda še kakšno dodatno konotacijo – recimo o slovenski poniglavosti: znana Vugova rdečenitna tema, ki mu že vse pisateljsko življenje narekuje gnev (njegov oče je bil med malgajevci in Maistrovimi vojaki za Koroško po prvi vojni, in to se je domala gensko preneslo tudi na sina: skoraj boleča in zmeraj čuječa privrženost slovenstvu, pomemben generator jezikovne občutljivosti). – Roman je torej ob vsej svoji konkretnosti in slikovitosti tudi tiha, potajena moralitetna parabola, ki je proti koncu vse jasnejša in se enostavno dokončno izostril šele v predzadnji povedi: *Smo na hrbtu faronike, gospa – vse drugo je klepet. Nato se vrh vej v meglah ... samo še zadirčna vrana tepe z vetrom.*